

Szabadkereskedelem – az USA nélkül?

CSÁKI GYÖRGY

A Trump-adminisztráció hivatalba lépését követően az USA azonnal kilépett a Transzatlanti és a Csendes-óceáni megaregionális szabadkereskedelmi megállapodásokból. 2018 márciusában pedig az USA nemzetbiztonsági érdekekre hivatkozva kétféle pótvámot vezetett be, amelyek elsősorban Kína ellen irányulnak. Nem késett sokat a kínai megtorlás sem, miközben mindkét ország a WTO-hoz fordult. Súlyos aggodalmat kelt egy esetleges kereskedelmi háború elszabadulásának réme, az USA protekcionista gazdaságpolitikai fordulata és a zsarolás kereskedelempolitikai tárgyalási eszközzé tétele. A WTO-nak az USA-t elmarasztaló döntései súlyos amerikai viszontválaszt válthatnak ki. Eközben a TPP-t (Trans-Pacific Partnership – Csendes-óceáni Partnerség) 11 ország némileg átalakítva újra aláírta. A CPTPP (Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership – Átfogó és Előremutató Csendes-óceáni Partnerség) és további két folyamatban lévő megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalás sikeres lezárása továbbviszi a szabadkereskedelem ügyét. 1945 óta azonban először lehetséges a globális szabadkereskedelem bővülése az USA részvétele nélkül.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F00, F13.

2018. március 8-a két szempontból is különös jelentőségű nap volt a nemzetközi kereskedelempolitikában: *Trump* elnök a 30 százalékos acél- és 10 százalékos alumíniumvám bevezetését jelentette be, s ugyanazon a napon írta alá 11 ország a (Csendes-óceáni Partnerség helyébe lépő) *Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership* (CPTPP – Átfogó és Előremutató Csendes-óceáni Partnerség) nevű megaregionális szabadkereskedelmi megállapodást Santiago de Chileben. Az első döntés egy globális kereskedelmi háború rémét vetít(het)i előre, míg a második a legnagyobb szabadkereskedelmi egyezmény a világon, s a megaregionális/plurilaterális szabadkereskedelmi tárgyalások továbbvitelének lehetőségét jelzi.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.67>

Csáki György, a Szent István Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára.
E-mail: Csaki.Gyorgy@gtk.szie.hu

Noha mindkét esemény – hosszabb-rövidebb ideje – előre látható volt, konkrét megvalósulásuk sok kérdést vetett fel – mindenekelőtt az nem volt világos, hogy a *Trump*-adminisztráció meglépi-e a választási kampányban beígért protekcionista lépéseket, s ha igen, milyen formában? Az acél- és alumíniumvámok meghirdetése és hatályba lépése közötti két hétben is jelentősen módosult, finomult az amerikai álláspont, s változott ezzel együtt az elnöki rendelet hatálya. Ebből – is – következik, hogy az amerikai döntések értelmezése nem egyértelmű: az „America first!” jelszó gyakorlati megvalósulásáról, egy protekcionista amerikai gazdaságpolitikai fordulat kialakításáról van-e szó, vagy pedig az USA megváltozott kereskedelempolitikai tárgyalási módszeréről – a zsarolás kereskedelempolitikai alkalmazásáról?

A Trump-adminisztráció kész feladni a szabadkereskedelem hagyományos amerikai elvét és visszatérni a két világháború közötti izolacionizmushoz? Ha pedig a világ többi része ragaszkodik a szabadkereskedelemhez, s kész a plurilaterális szabadkereskedelmi tárgyalások folytatására, akkor felmerül a kérdés: lehetséges-e a szabadkereskedelem bővülése az USA nélkül?

A vizsgált két téma aktualitása következtében az elemzés fő forrásai – az elérhető dokumentumokon túl – alapvetően publicisztikai jellegű írások (mértékadó helyeken megjelent véleménycikkek), amelyekben a világ legismertebb kereskedelempolitikai szakértőinek első reagálásai olvashatók. Mivel napról napra felmerülhetnek új elemek, nagyon fontos információ a kézirat lezárásának kelte, ez pedig 2018. április 23.

Amerikai acél- és alumíniumvámok: kereskedelmi háború kezdődött?

Beiktatását követő bő egy évvel, 2018. március 8-án *Trump* elnök „beélesítette” a választási kampányban meghirdetett – de komolyan sem az USA-ban, sem a világban nem vett – durva protekcionista lépéseket. „A kereskedelmi háborúk hasznosak, és könnyű őket megnyerni – írta *Donald Trump* amerikai elnök Twitter-oldalán. Az Egyesült Államok a tervek szerint már a hét folyamán az acélra és az alumíniumra extra vámot vet ki, melynek értéke 25, illetve 10 százalék lesz” (*Túrós-Bense*, 2018). Az elnöki rendelet az 1962-ben elfogadott Kereskedelem-bővítési törvény 232., a nemzetbiztonságra vonatkozó paragrafusára hivatkozik. (Ez a szakasz a törvény különösen ritkán alkalmazott szakasza – s kivált mehökkentő, hogy a potenciálisan

érintett országok túlnyomó többsége szövetséges, a NATO tagja.)¹ (*cnn*, 2018a) Az elnöki rendelet két hét múltán lépett életbe – addig „tárgyalások folyhatnak”, közölte a Fehér Ház. Nem világos, hogy miről – hiszen az érintettek határozottan és teljesen egységesen elutasítják a különlegesen magas vámok bevezetését.

Az Európai Unió nem késlekedett a válasszal: *Margarítisz Szkínász*, az Európai Bizottság szóvivője a szervezet szokásos napi sajtótájékoztatóján március 5-én közölte, hogy „gyors, határozott és arányos” intézkedéseket fogadhatnak el, amennyiben úgy találják, hogy a bejelentett amerikai intézkedések ártanak az európai érdekeknek. Újságírói kérdésre válaszolva a szóvivő aláhúzta, hogy az EU nem zéróösszegű játszmaként tekint a kereskedelempolitikára, amelynek nyertesei és vesztesei vannak. „A kereskedelemnek minden fél számára előnyösnek kellene lennie” – fogalmazott. Ugyanakkor leszögezte: „Nem dughatjuk homokba a fejünket. Amikor valaki egyoldalú és tisztességtelen lépéseket hoz, amelyek munkahelyek ezreit sodorják veszélybe Európában, akkor határozottan kell fellépünk, azonban szigorúan a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) szabályainak megfelelően” (*vg.hu*, 2018).

Az európai uniós ellenintézkedések gyorsan konkretizálódtak: „Az Európai Bizottság azt javasolja az uniós tagállamoknak, hogy az Európai Unió 25 százalékos megtorló importvámot vessen ki az Egyesült Államokból érkező acél, ruházati termékek, lábbelik és bizonyos ipari termékek behozatalára – adta hírül a *Bloomberg*. Az új közteherrel sújtott import teljes értéke meghaladhatja a 2,8 milliárd eurót – tudta meg a hírügynökség egy az ügysző közel álló forrásból.” (*napi*, 2018) A válaszlépéseket konkretizáló, 2018. március 7-re ígért bizottsági döntés az első körben nem született meg.²

Nem lehet nem gondolni a *Bush* elnök által 2002-ben bevezetett³ 29 százalékos acélvámok következményeire és a kapcsolódó WTO-döntésre. A 2002. március 5-én hozott és 2002. március 20-án hatályba lépett acélvámok következtében:

¹ *Trump* elnök március 12-én újabb döntést hozott „nemzetbiztonsági okokra hivatkozva”: megakadályozta, hogy a szingapúri *Broadcom* 117 milliárd dollárért felvásárolja a *Qualcomm*-ot, a kaliforniai chipgyártó óriást. Lásd: *Horowitz* [2018].

² Ennek részben az is az oka lehet, hogy az EU apparátusában időközben „rájöttek”, hogy a „megtorlás” nem WTO-konform megoldás: előbb panaszt kell tenni a WTO Vitarendezési testületénél, s csak a WTO jogerős végzése birtokában lehet ideiglenes vámpótlékot kiróni az USA-ból származó termékekre (és szolgáltatásokra). Pontosan úgy, ahogy a 2002-ben bevezetett amerikai acélvámok miatt megállapított 2,4 milliárd dollárnyi kár esetében történt 2004 decemberét követően. A WTO ilyen esetekben alkalmazott eljárásáról lásd: *Bown* [2018c].

³ A kirívóan magas acélvámokat az AFL-CIO szakszervezeti szövetség követelte ki *Clinton* elnöktől, aki a választási támogatás fejében kidolgoztatta, de nem írta alá az elnöki rendeletet, hanem az utódjára hagyta. Azt nem tudjuk, mit tett volna *Al Gore*, ha *Clinton* követve elnökké választják (bár aktív környezetvédőként lett volna oka az elállásra), de az általános megütközést keltett, hogy a

- 200 000 amerikai munkahely veszett el – noha az acéliparban összesen 185 000 embert foglalkoztattak;
- az USA 16 állama vesztett legalább 4500 munkahelyet az acélfeldolgozó iparágakban;
- a vámemelés súlyos költségemelkedést eredményezett az acélt felhasználó ágazatokban – aminek következtében sokan kivitték az USA-ból az acéligényes feldolgozóipari tevékenységeket, mert otthon észszerűtlenül megdrágult. Más területeken a fogyasztók nem fogadták el a magasabb árakat, így azt az acélt felhasználó/feldolgozó cégeknek kellett kigazdálkodniuk, ami nagyban rontotta jövedelmezőségüket. (Az idézett adatok csak a 2002-es évre vonatkoznak, lásd: *Francois–Baughman*, 2003.)

Mark J. Perry hozzáteszi mindehhez: „a *Peterson Institute for International Economics (PIIE)* azt találta, hogy az 1980-as években a speciális acélertermékekre kivetett vám a fogyasztóknak minden egyes megmentett acélipari munkahely évi 1 millió dollárjába (mai dolláron 2,26 millió dollárba) került. Nem egy jó trade-off.” (*Perry*, 2018) A következtetés nem meglepő: „a protekcionizmusnak mindig nagyobb a költsége, mint a haszna.”

Az Európai Unió természetesen azonnal panaszt tett a WTO Vitarendezési testületénél – érintett „harmadik országokként” megjelölve további 14 országot,⁴ amelyek közül Japán, Dél-Korea, Kína, Svájc, Norvégia, Új-Zéland és Brazília maga is panaszt tett a WTO-nál. Az EU panaszát⁵ egyesítették a másik hét panasszal, s 2003 decemberében 2,4 milliárd USA dollár összegű megtorló vámot engedélyeztek az érintett országoknak – az USA elnöke pedig „felfüggesztette” a vámok érvényesítését.

A *Peterson Institute for International Economics* *Trump* mostani döntését is azon melegeben elemezte, értékelté – az intézet vezető kereskedelempolitikai szakértője, *Chad P. Bown* több írást szentelt a témának. Mindenekelőtt abból indul ki, hogy a világ acél- és alumíniumpiacán jelentős túlkínálat alakult ki, amit elsősorban

republikánus utód, *George W. Bush* aláírta az elnöki rendeletet. A republikánusok ugyanis hagyományosan piac és szabadkereskedelem pártiak, szemben a tradicionálisan protekcionizmusra hajlamos demokratákkal.

⁴ Bolívia, Brazília, Dél-Korea, Japán, Kanada, Kína, Kuba, Norvégia, Svájc, Tajvan, Thaiföld, Törökország, Új-Zéland és Venezuela.

⁵ A panaszt a Vitarendezési testület a DS248 iktatószámon rögzítette. Az ügy dokumentumait illetően lásd: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds248_e.htm. Letöltve: 2018. 03. 14.

az „elszabadult” kínai termelés okoz.⁶ *Bown* számításai szerint ugyanakkor a bevezetendő vám 14,2 milliárd dollár értékű acélimportot zár ki az amerikai piacról – ebből azonban Kína részesedése alig 5 százalék, 689 millió dollár lesz, s 7,5 milliárd dollárt fognak veszteni az USA szövetségei: az EU, Kanada, Japán és Dél-Korea (*Bown*, 2018a).

Bown felfogásában a *Trump* által bevezetett acélvámok 5 okból is célt tévesztenek.

1. *Az acél* – amelyet a világkereskedelemben évtizedekig *érzékeny termék*-nek tekintettek (a textil- és a mezőgazdasági termékek mellett), évtizedek óta különleges védelmet élvez az amerikai piacon: 2017 végén az amerikai acélimport 60 százalékát terhelte speciális vámvédelem.
2. A Kínából az USA-ba irányuló acélexport 94 százalékára már korábban kereskedelemkorlátozó terheket róttak – ezért az új vámok a legkevésbé éppen Kínát sújthatják.
3. Az USA acélpiacának legnagyobb beszállítója Kanada (2017-ben 5,2 milliárd dollár), ugyanakkor az EU országai összesen 2017-ben 6,2 milliárd dollár értékben exportáltak acélt az USA-ba (Kína pedig csak a 10. legnagyobb beszállító volt 976 millió dollárral 2017-ben, amit – mint említettük – már amúgy is speciális vámok terheltek).
4. Az alumínium csak 2009-ben került speciális védelem alá – 2017 végén az alumíniumimport 15 százaléka esett az antidömpingre és a kiegyenlítő vámokra vonatkozó törvények hatálya alá.
5. A mai napig az USA csak a Kínából érkező alumíniumimportra vetett ki speciális vámokat – amelyek a Kínából származó alumíniumimport 96 százalékára vonatkoznak. Ezért a *Trump elnök* által bevezetett 10 százalékos vám sokkal kisebb hatást gyakorol a Kínából származó importra, mint az USA többi érintett kereskedelmi partnerére.

Bown végkövetkeztetése szerint: „Az új USA-beli vámok kevés közvetlen hatást gyakorolnak Kínára, elsősorban az USA szövetségeit sértik. A globális közösségnek összehangolt megközelítésre lenne szüksége a kínai kapacitástöbblet által felvetett aggodalmak kezelésére. Az új vámok gazdasági és politikai költségeket okoznak olyan szövetségeseknek, mint Kanada, az Európai Unió, Japán és Dél-Korea,

⁶ Ennek alapvető oka nyilvánvalóan a kínai növekedési ütem jelentős visszaesésében keresendő: a korábbi két számjegyjű növekedési dinamika 6–6,5 százalékra való visszaesése – bár önmagában tiszteletre méltóan dinamikus növekedést jelent – a világ gazdaság/világkereskedelem egészét zavaró többletkapacitásokat, többlettermelést eredményez, amit Kína megkísérel a világpiacon értékesíteni.

így kevésbé működnek együtt a Trump-adminisztrációval a megoldás megtalálása érdekében.” (Bown, 2018a).

Nem hagyható ugyanakkor figyelmen kívül, hogy „az a törvény, amelyre *Trump* hivatkozott a vámokkal kapcsolatban, óriási hatalmat ad az elnöknek a meglehetősen önkényes változtatásokra, ami azt jelenti, hogy az elnök megváltoztathatja álláspontját és kiterjesztheti a vámokat Kanadára és Mexikóra is.” (Bown, 2018b) (A dolog ironiája, hogy – mint már említettük – a „nemzetbiztonsági érdekekre” hivatkozó intézkedések leginkább az USA szövetségeseit sújthatják.) A következtetések egyértelműek: „Vámok kivetése az USA-ban erre a nemzetbiztonsági törvényre hivatkozva az utóbbi évtizedek legellentmondásosabb kereskedelempolitikai lépései közé tartozik. (...) Trump csütörtöki bejelentésének drámaisága abban áll, hogy az a lépés *eltávolítja az amerikai kereskedelempolitikát a kiszámítható, szabályalapú megközelítéstől.*” (Uo. Kiemelés tőlem: – Cs. Gy.)

A következmények – egy jelentős része – könnyen előre látható volt: amennyiben a vámok az eredetileg meghirdetett hatókörrel léptek volna hatályba, az EU néhány napon belül panaszt tett volna a WTO Vitarendezési testületénél, amelyhez néhány héten belül csatlakozna még 4-5 érintett ország. 2019 végéig megszületik a jogerős WTO-döntés: az USA „felfüggeszti” a vámokat, a károsult felek pedig azonos összegértéket kitevő, 18 hónapig érvényes ideiglenes vámpótlékokat vethetnek ki az általuk kiválasztott amerikai termékek importjára.⁷ Pontosan úgy, mint 2002–2003-ban. Mindez végül is nem gyakorol komoly hatást a világkereskedelemre. Nagy meglepetés akkor érheti az USA-t, ha a kínai panasz nem a mostani, hanem a speciálisan a kínai acél- (és alumínium-) bevitelre kivetett korábbi vámokra fog vonatkozni (vagy: arra is vonatkozni fog), és a WTO azokat is – részben vagy egészében – megsemmisíti. A dömpingvadásokat ugyanis nem mindig könnyű bebizonyítani, s főleg nem könnyű kiszámolni és elfogadtatni a megtorlás (elvből a dömpingből származó előnyökkel egyenlő) mértékét.⁸

Az említettekét átgondolhatták a Fehér Házban is, mert a hatályba lépés előtt egy nappal, 2018. március 22-én *Robert Lighthizer*, az USA kereskedelmi főtárgyalója bejelentette, hét exportőrt mentesítenek az acél- és alumíniumvám hatálya alól – ezek Kanada és Mexikó, valamint az Európai Unió, Argentína, Ausztrália, Brazília

⁷ Az EU-t ilyen esetekben már nem egyszer vezették gazdaságilag értelmezhetetlen presztízs-szempontok – mint például a Harley-Davidson motorokra kivetett pótvám esetében –, hiszen a motoroknak nincsenek európai riválisai. (A Harley-Davidson motorokra kivetett pótvámról később lesz szó.)

⁸ Nyilvánvaló, hogy a kínai növekedéslassulásból keletkezett hatalmas fémipari többletkapacitások jelentős mértékű leépítése teremthetné meg a piaci egyensúlyt – ez azonban csak finomabb diplomáciai eszközökkel érhető el (ha egyáltalán elérhető).

és Dél-Korea (cnn, 2018b). Mindez csak nyilvánvalóbbá tette, hogy az igazi cél Kína. Ugyanazon a napon a Fehér Ház hivatalosan bejelentette, hogy az USA 60 milliárd dollár értékű 1300 kínai termék behozatalára kíván pótvámot kivetni – „az amerikai szellemi tulajdon helytelen kezelése” miatt, valamint annak megtorlásaként, hogy „a kínai hatóságok technológiájuk átadására kényszerítenek amerikai cégeket”. (cnn, 2018b) A Fehér Ház ugyanakkor bejelentette, hogy az intézkedések hatályba léptetése előtt tárgyalni kíván Pekinggel a problémák tárgyalásos megoldása érdekében. Az acél- és alumíniumvámokkal kapcsolatban Peking már jelezte, hogy készen áll a megtorló intézkedésekre, amelyek elsősorban az amerikai szójaexportot és a Caterpillar óriásgépeit érinthetik. *Robert Lighthizer* ezzel kapcsolatban közölte, hogy az USA kész a viszontmegtorlásra... (cnn, 2018b)

Megtorlás – mit old meg és mit nem?

Az USA és Kína közötti kereskedelmi konfliktusok régi keletűek, s Kína csatlakozása a WTO-hoz csak átmenetileg enyhítette azokat. 2010–2011-ben a renminbi – úgymond – „alulértékeltége” volt a leghevesebb amerikai kritikák tárgya,⁹ de a probléma magva ugyanaz volt, mint ma: *a tartós és nem csökkenő kínai kereskedelmi többlet és a tartós és nem csökkenő amerikai kereskedelmi deficit*.

A pekingi központi pártlap angol nyelvű kiadása a *Kínai Kereskedelmi Minisztérium (MOFCOM)* bejelentését idézte, amely szerint *Kína 3 milliárd dollár értékű büntetővámot vet ki amerikai termékekre*, ezzel kívánva kiegyenlíteni az USA által meghirdetett acél- és alumíniumvámok Kínára gyakorolt negatív hatását (*people's daily*, 2018). A *MOFCOM* 15 százalékos büntetővám kivetését jelentette be¹⁰ 128 termékre – gyümölcsökre, magokra, borra és varrat nélküli csövekre – összesen 977 millió USA dollár értékben. Második lépcsőben 25 százalékos vám kivetését tervezik a sertéshúsrá és az újrahasznosított alumíniumtermékekre. Erre a második lépcsőre akkor kerül sor, ha nem sikerül megegyezésre jutni az USA-val.¹¹ A március 22-én bejelentett 60 milliárd dolláros vámcsomaggal kapcsolatban a washingtoni Kínai Nagykövetség nyilatkozatot adott ki, amely szerint „ez tipikus egyoldalú protekcionista aktus. Kína határozottan csalódott és erősen ellenzi az ilyen fellépést”

⁹ Lásd: *Csáki* [2012].

¹⁰ A döntést formálisan az Államtanács Vámtarifa Bizottsága hozta.

¹¹ A kínai megtorló intézkedésekről lásd: www.globaltimes.cn/content/1096225.shtml és <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china/china-hammers-u-s-goods-with-tariff-rs-as-sparks-of-trade-war-fly-idUSKCN1H81J3>

(*people's daily*, 2018). *A nyilatkozat további része jól tükrözi Kína várható magatartását – egyben erősen valószínűsítik a konfliktus eszkalálódását:* „Kína nem fél és nem fog visszavonulni egy kereskedelmi háborúban. Kína magabiztos és képes szembenézni a kihívással. Ha az USA kereskedelmi háborút kezdeményez, Kína a végsőkig harcolni fog és minden szükséges eszközzel megvédi jogos érdekeit” (*people's daily*, 2018).

A *Trump*-adminisztráció motivációit sokan találgatják (éppen azért, mert nehéz észszerű, közgazdaságilag értelmezhető magyarázatot találni a „kereskedelempolitikájára”), a rendkívül tekintélyes harvardi professzor, *Martin Feldstein*¹² például úgy látja, magukat a vámokat *Trump* elnök és környezete sem „veszi komolyan”, hiszen nem ez jelenti a komoly problémát az USA és Kína kereskedelmi kapcsolataiban. „Az USA számára a Kínával kapcsolatos legfontosabb kereskedelmi kérdés a technológiatranszferrel, s nem a támogatott acél- és alumíniumexporttal kapcsolatos. Noha ezek a szubvenciók sértik az amerikai acél- és alumíniumtermelőket, az azokból következő alacsonyabb árak segítik az USA-ban az acél- és alumíniumfelhasználókat éppen úgy, mint a fogyasztókat, akik megveszik ezeket a terméket. Kína azonban egyértelműen sérti az USA érdekeit, amikor ellopja az USA-beli cégek által fejlesztett technológiákat” (*Feldstein*, 2018). Mivel az USA a WTO vitarendezési fórumain nem képes jogorvoslatot találni, s nem tudja kínai technológiák importjával kompenzálni magát (mivel azok nem elég fejlettek az amerikai igényekhez képest), ezért – *Feldstein* szerint – a meghirdetett acél- és alumíniumvámok kellően erős fenyegetést jelenthetnek ahhoz, hogy rábírájék Kínát a technológialopástól való önkéntes tartózkodásra.¹³ (Uo.)

A kereskedelmi háború elkerülésének igénye európai szempontból is megfogalmazódik. „Az Európai Bizottság megtorló vámokat fontolgat az USA-ból származó termékek széles körére – a Harley-Davidson motoroktól az olyan élelmiszerekig, mint a narancslé és a mogyoróvaj – abban a reményben, hogy az érintett amerikai termelők majd nyomást gyakorolnak a *Trump*-adminisztrációra. Pillanatnyilag nyil-

¹² *Feldstein* professzor a National Bureau of Economic Research korábbi elnöke, *Reagan* elnök Gazdasági Tanácsadó testületének volt elnöke, *George W. Bush* elnök Külföldi Hírszerzési Tanácsadó Testületének volt elnöke. Jelenleg a Külföldi Kapcsolatok Tanácsa és a Trilaterális Bizottság igazgatósági tagja – miközben aktívan tanít a Harvard Egyetem Közgazdaságtan Tanszékén.

¹³ A meghirdetett acél- és alumíniumvámokban rejlő zsarolási potenciál kérdéses erősségű – ha figyelembe vesszük azt a (már kifejtett) tényt, amely szerint az USA-ba irányuló kínai acélexport 94 százalékát már most is speciális vámok terhelik (*Bown*, 2018a). Mások is felvetik ugyanakkor, hogy a *Trump*-adminisztráció a vámokat zsarolásra kívánja felhasználni, hiszen Kanada és Mexikó azért került ki („legalábbis ezúttal”) az érintett országok közül, mert a NAFTA újratárgyalásának eredményétől függ a mentesség véglegessége.

vánvalóan működhet, de hosszú távon rossz ez a stratégia. A tény az, hogy a megtorló vámok rendkívül veszélyesek, mivel szélesebb kereskedelmi háború kitörését provokálhatják ki. És a rosszul informált *Trump* állításával ellentétben a kereskedelmi háború senkinek sem jó, mivel aláássa a nemzetközi munkamegosztást. És nem »könnyű megnyerni azokat«. Éppen ellenkezőleg, akárcsak a konvencionális háborúkat, a kereskedelmi háborúkat is *lehetetlen* megnyerni.” (*Sinn, 2018 – kiemelés az eredetiben.*)

Zsiday Viktor sokak álláspontját képviselve jogosnak tartja a Kínára vonatkozó amerikai kereskedelempolitikai kritikákat.¹⁴ Erre az álláspontra reflektál *Barry Eichengreen*: „Az ironia abban rejlik, hogy az USA szellemi termékekkel kapcsolatos aggódalmi jogosak. De sem azok az aggodalmak, sem a kínai viszszaadás nem vált ki szimpátiát az USA iránt, mivel az adminisztráció legutóbbi lépései az értelmetlen amerikai acél- és alumíniumvámok nyomán keletkeztek, amelyeket nemzetbiztonsági szempontokra hivatkozva vezettek be. Ez az időrend és a tarifális eszközök meggondolatlan használata arra bátorítja a megfigyelőket, hogy még a jogos aggodalmakat is hamis híreknek tekintsék.” (*Eichengreen, 2018*) Ugyanakkor – fejti ki *Eichengreen* – a kereskedelmi háború egyáltalán nem elkerülhetetlen. 60 nap állt az USA rendelkezésére, hogy finomítsa álláspontját (éppen úgy, mint az acél- és alumíniumvámok esetében), lehetősége van arra, hogy a Külföldi Beruházások Bizottsága megakadályozza a kínai befektetéseket azokban az ágazatokban, amelyekben az USA jelentős szellemi tulajdonnal rendelkezik. Egyidejűleg rendelkezésére állnak a WTO vitarendezési fórumai is, hogy panaszt tegyen a kínai gyakorlat ellen. Persze Kínának is képesnek kell mutatkoznia a jogos amerikai aggodalmak befogadására: lazítania kell a közös vállalatokra vonatkozó szabályokat, ugyanakkor jelentősen szigorítania kell a szellemi tulajdon védelmét.

Miközben a sajtóban mindkét oldalról kereskedelmi háborúval riogatnak, a felek a háttérben kölcsönösen a WTO Vitarendezési testületéhez fordultak az őket a

¹⁴ „Trumpnak igaza van a védővámokkal, bármennyire is nem tetszik ez a szabadkereskedelem híveinek. Kína ugyanis csal. A világ Kínát azért vette be a WTO-ba, mert azt hitte, hogy szabályosan fog játszani, de nem. Kína elvárja, hogy exportcikkeivel elárasztassa a világot, más országokban cégeket, szabadalmakat, új technológiákat vehessen, de ha egy nyugati cég akar bemenni Kínába, akkor azt csak súlyos korlátozásokkal teheti, jellemzően csak vegyesvállalati struktúrán keresztül, vagy úgy sem, miközben intellektuális tulajdonukat gyakran elloppják, és ennek megvédésére semmiféle erőfeszítést nem tesznek a kínaiak. Ezen kívül állami vállalataikat (és a haveri párt-/gazdasági elitet) kitömik olcsó, szubvencionált hitelekkel, így azok a nagyon alacsony tőkeköltségükkel versenyelőnybe kerülnek világszerte. Ez nem szabadkereskedelem, hanem egyoldalú szabadkereskedelem: Kína csalhat, de a többiek nem (persze mondhatnánk, hogy a karma visszaüt: az ópiumháborúk idején a nyugatiak ugyanígy viszonyultak hozzájuk). Ez a rendszer nyilvánvalóan nem fenntartható...” (*Zsiday, 2018*)

másik fél részéről ért vélt vagy valós sérelmek miatt. Kína 2018. április 4-én panaszt tett az USA ellen „Tarifális intézkedések egyes Kínából származó termékekkel kapcsolatban”.¹⁵ Egy nappal később Kína újabb panaszt tett az USA ellen „Egyes, acél- és alumíniumtermékekre vonatkozó intézkedések” tárgyában”.¹⁶ Az USA azonban már március 23-án panaszt tett Kína ellen „A szellemi tulajdonjogokat érintő egyes intézkedések” tárgyában.¹⁷ Az amerikai panasz szerint „Kína akadályozza a külföldi szabadalomtulajdonosokat abban, hogy érvényesítsék szabadalmi jogait a kínai vegyes vállalati partnerekkel szemben, miután a technológiatranszfer-szerződés lejár. Kína ugyanakkor kedvezőtlen szerződési feltételeket tesz kötelezővé, amelyek diszkriminálják és kevésbé előnyössé teszik a külföldi technológiákat. Ebből következően Kína megfosztja a szellemi tulajdonjogokkal rendelkező külföldieket attól, hogy megvédjék szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogait Kínában, és hogy szabadon, piaci alapokon tárgyalhassanak szabadalmaikról és egyéb technológiához kapcsolódó megállapodásokról”. (WT/DD542/1 IP/D/38)

*Shang-jin Wei*¹⁸ szélesebb makrogazdasági keretbe helyezi el a problémát – és így óv a kereskedelmi háború kitörésétől. *Wei* feltevése szerint *Trump* adócsökkentési programja a következő évtizedben 1000–2000 milliárd dollárral növeli az USA költségvetési hiányát, amit nem ellensúlyoz a magánszektor megtakarításainak növekedése vagy a magánszektor beruházásainak csökkenése. Ennek külkereskedelmi, elsősorban az USA és Kína közötti kereskedelemre vonatkozó következményei világosak: mivel az USA folyó fizetésimérleg-hiánya egyenlő a beruházások mínusz a magán- és állami megtakarítások összegével, az USA folyó fizetésimérleg-hiánya ugyancsak 2000 milliárd dollárral fog nőni az előttünk álló évtizedben. Hasonlóképpen nőni fog az USA kereskedelmi deficitje is – a Kínával szembeni forgalomban 50–100 milliárd dollárral. „Amikor ez bekövetkezik, az USA-beli politikusok keresni fogják, kit tehetnek ezért felelőssé és nyilván Kína a lehetséges bűnbak. Ebben az esetben az új amerikai adótörvény – ami *Trump* szerint az amerikai nép győzelme – még komolyabb kereskedelmi feszültségek formájában tér vissza. Noha az adótörvények és a kereskedelmi deficit növekedése közötti kapcsolat nem közérthető, hatásait még évekig fogjuk érezni” (*Wei*, 2018). *Wei* – *Eichengreen*hez hasonlóan – nem vonja kétségbe a Kínával szemben megfogalmazott amerikai kritikák megalapozottságát: Kínában rendkívül sok szabadalom- és védjegysértés történik

¹⁵ A DSB a panaszt a WT/DS543/1 G/L/1219 számon fogadta be.

¹⁶ A DSB a panaszt a WT/DS544/1 G/L/1222 G/SG/D50/1 számon fogadta be.

¹⁷ A DSB a panaszt a WT/DS542/1 IP/D/38 számon fogadta be.

¹⁸ Az Asian Development Bank korábbi vezető közgazdásza, a New York-i Columbia Egyetem professzora.

– amerikai cégek kárára (is). A kínai hivatalos szerveket meg kell győzni a szellemi tulajdonjog védelmének erősítéséről – kétoldalú tárgyalásokon vagy/és a WTO jogi fórumain. Ez Kínának is elemi érdeke, hiszen a bérszínvonal már magasabb, mint Indiában, Vietnámban, Bangladesben és másutt a régióban, a technológiai fejlődéshez pedig csúcstechnológia importjára van szükség. Kína ma már nem számíthat azon amerikai nagyvállalatok hazai lobbitevékenységére sem (Boeing, Caterpillar, GE, Cisco és a többiek), amelyek számára a hatalmas kínai piacra való akadálytalan bejutás elementáris érdek volt, s így mindent megtettek a problémamentes USA–Kína kereskedelmi kapcsolatokért. Napjainkban azonban már tartanak a kínai konkurenciától is, így kevésbé készségesek Kína támogatásában. A szellemi tulajdonjogok védelme körüli vita nagyon fontos, s ha bonyolult és hosszúnak ígérkező tárgyalásokon is, de hosszú távon rendezhető. Az igazi probléma azonban az, hogyan találhat Kína és az USA megoldást az USA egyre nagyobb kereskedelmi deficitjére? *„Kína kereskedelmi többlete és az USA kereskedelmi hiánya végső soron a megtakarítások és a beruházások egyensúlytalanságát tükrözi. Az USA és Kína által figyelembe vett nem piaci alapú »kereskedelmi orvosságok« a két ország közötti kisebb kereskedelmi egyensúlytalanságokhoz vezethetnek – a világ többi részével szemben növekvő egyensúlytalanságok árán. Ez mindkét ország fogyasztói és vállalatai s a világ egésze számára rosszabb lenne.”* (Wei, 2018 – kiemelés tőlem: Cs. Gy.)

A Trump-adminisztráció protekcionista lépései világszerte hatalmas visszhangot váltottak ki – nyilvánvalóan azok bejelentésének módja, az amerikai elnök sajátos kommunikációs stílusa miatt. Az ugyanis szinte teljesen visszhangtalan maradt, amikor 2012 decemberében az EU bejelentette, hogy 2014. január 1-jétől Kína kikerül az Általános Preferencia Rendszer¹⁹ hatálya alól,²⁰ így a Kínából származó termékek a Legnagyobb Kedvezményes Eljárás hatálya alá kerülve magasabb vámokkal juthatnak be az EU piacaira. Ennek következtében például a Kínából az EU-ba irányuló 2015-ben 110,2 milliárd dollár értékű elektromos gépexportot 0,4 százalékos helyett 2,5 százalékos, a 28 milliárd dollár értékű mechanikus gépexportot 0,01 százalékos helyett 1,8 százalékos, a 33,2 milliárd dollár értékű konfekcióipari terméket a korábbi 9,0–9,3 százalékos helyett 11,3–11,7 százalékos vám terheli. Összeségében 242 milliárd dollár értékű kínai exportra az EU 4 milliárd dollárnyi vámot

¹⁹ General System of Preferences: GPS.

²⁰ Az EU arra hivatkozott, hogy Kína már nem felelt meg a Világbank által az „alacsony-közepes jövedelmű ország” (lower-middle-income country) kritériumainak.

vetett ki 2015-ben²¹ (*Legge–Lukaszuk–Evenett*, 2018). Ennek – is – következménye, hogy 2014 és 2016 között a kínai export 23 százalékát érintették vámemelések a G-20 többi országában (korábban a vámemelések általában évente a kínai exportnak mindössze 1 százalékát érintették) (*Evenett–Fritz*, 2017, 64. o.).

A Kínával szemben bevezetett USA-beli protekcionista intézkedések két fő veszéllyel járhatnak:

- a most elsősorban Kína ellen irányuló intézkedések bármikor kiterjeszthetők más országokra, s ez, valamint a kínai megtorló intézkedések – sokak félelme szerint – *átfogyó kereskedelmi háború* kitéréséhez vezethetnek;²²
- a *Trump*-adminisztráció megváltozott, a hagyományos kereskedelempolitikai tárgyalási módszereket erősen zsarolásra alapozott agresszív piaci alkudozásra váltó tárgyalási módszere és stílusa²³ azzal fenyeget, hogy a Bretton-Woods-i rendszerben immár 73 éve jellemző *szabály- és tárgyalásalapú nemzetközi kereskedelmi rendszert egy hatalomalapú nemzetközi kereskedelmi rendszer* („power-based trading system”) *válthatja föl*. Ennek negatív következményei éppen úgy nehezen láthatók előre, mint egy kereskedelmi háborúé.

A *dollár* ma már *nem kulcsvaluta*, hanem a *legnépszerűbb tartalékvaluta*,²⁴ de a kulcsvaluta (a kulcsvalutát kibocsátó ország fizetési mérlegének) alapvető elmentmondása ma sem hagyható figyelmen kívül. A tartalékvaluta (mint korábban a kulcsvaluta) nem gyengülhet, ami a folyó fizetési mérleg egyensúlyát követeli meg, ahhoz azonban, hogy a világban (azaz: a tartalékvalutát, korábban a kulcsvalutát kibocsátó országon kívül, a világpiacon) elég tartalékvaluta legyen, az kell, hogy a kibocsátó ország folyó fizetési mérlege tartósan hiányt mutasson. *A dollár* azonban *nemcsak tartalékvaluta, hanem az árupiacok (árutözsdek) általánosan használt devizája is*: a nyersanyagok és nyerstermékek árát dollárban határozzák meg és

²¹ Ami átlagosan 1,65 százalékos vámemelést jelent.

²² Becslések szerint – lásd: *Nicita–Olarreaga–da Silva* [2018] – egy globális kereskedelmi háború 32 százalékpontos átlagos vámemelkedéshez vezetne – ezen belül az USA és az EU vámszínvona 27 százalékponttal emelkedne.

²³ *Dobozi István* megfogalmazásában: „mi magyarázza a kilátástalan vámháborúval való trumpi kardcsörtetést? A választ Trumpnak az ingatlanpiacon ráragadt erőszakos üzleti filozófiája adja: a fenyegetésre, megfélemlítésre, a maximális engedmények kicsikarására irányuló, kezdő alkupozíció kialakítása, amely a tárgyalások során módosulhat.” (*Dobozi*, 2018)

²⁴ Az IMF adatbázisa szerint 2017. 4. negyedévében a világ összes devizatartalékának 62,7 százalékát denominálták dollárban (20,15 százalékát euróban, 4,89 százalékát japán jenben, 4,54 százalékát fontsterlingben és 1,23 százalékát renminbiben). IMF Currency composition of foreign exchange reserves (*COFER*) Lásd: <http://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4> Letöltve: 2018. 04. 19.

forgalmukat dollárban bonyolítják. *A dollár* emellett fontos nemzetközi hiteleszköz (azaz: harmadik országok között is jelentős hitelforgalom bonyolódik USA dollárban denominálva) – nem szólva arról, hogy a nemzetközi kötvényforgalomban is a dollár a domináns deviza. Az USA folyamatos, évről évre ismétlődően kialakuló folyó fizetésimérleg-hiánya nélkül a világpiacon nem lehetne kielégíteni a dollár iránti keresletet. Mindaddig, amíg a dollár olyan népszerű tartalékvaluta, mint ahogy jeleztük, s mindaddig, *amíg a világgazdaság többi szereplője olyan szívesen tartja az amerikai állampapírokat*, mint ahogy az a II. világháború óta folyamatosan tapasztalható, *az USA folyó fizetésimérleg-hiánya nem jelent számottevő problémát*. Ettől függetlenül, kiegyensúlyozottabb és kevésbé kockázatos lenne a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer s így a világgazdaság általában is, *ha Kínában többet fogyasztának és az USA-ban többet takarítanak meg*.

Az USA és Kína között elmérgesedő kereskedelmi háborúban *Kínának lehet egy mindennél pusztítóbb fegyvere: hatalmas dollárban denominált devizatartaléka egy részének váratlan piacra dobása* beláthatatlan következményekkel járna a dollár árfolyamára. Ennek a fegyvernek a bevetése azonban csak igen kevésbé valószínű, hiszen – túl azon, hogy Kínában is tisztában vannak egy ilyen lépésnek a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszerre gyakorolt hatásaival, *Kínának sem érdeke leértékelnie devizatartalékait*. Kína persze rendelkezik egy ennél „puhább”, az USA-nak ugyancsak súlyos gondokat okozó fegyverrel is: *ha néhány hónapig nem vesz amerikai állampapírt*, nehéz lenne finanszírozni az USA államapparátusának zavartalan működését.

A *Trump*-adminisztráció lépése lehetetlen helyzetbe hozta a WTO-t is: „ha a WTO elfogadja a nemzetbiztonsági szempontokra hivatkozó amerikai vámemelést, akkor ez precedensként szolgálhat más országok (Kínát is beleértve) számára hasonló intézkedésekre, ami a protekcionizmus terjedéséhez vezet. Ha nem fogadja el, akkor Donald Trump vagy egyoldalúan megkérdőjelezheti annak jogosságát, vagy beváltja korábbi fenyegetését, és kilépteti az USA-t a WTO-ból. Mindkét kimenet aláássa a nemzetközi kereskedelem eddigi multilaterális szabályozását. Ugyanez érvényes akkor, ha az USA egyoldalúan, a WTO-tárgyalásoktól függetlenül hajtja végre a bejelentett vámemeléseket.”²⁵ (*Losoncz*, 2018, 9. o.)

²⁵ Ez utóbbi eset is eszkalálódhat: az USA egyoldalú (tehát WTO-egyeztetés nélküli) lépéseire Kína (és más érintett országok) egyoldalú megtorló lépésekkel válaszolhatnak.

Csendes-óceáni Partnerség (TPP) az USA nélkül – a megaregionális/plurilaterális kereskedelmi tárgyalások új lendülete?

A Kereskedelmi Világszervezet, a WTO működésének 1995. január 1-jei megkezdése óta lényegében semmiben nem lépett előre, az 1999-es seattle-i millenniumi forduló botrányba és nevetségbe fulladt, a 2001 novemberében indított Doha-fordulót 2006-ban „felfüggesztették”²⁶ – s azóta sem sikerült újraindítani és lezárni. Jellemző, hogy 2017. február 22-én a WTO büszkén jelentette: „A globális kereskedelmi rendszer fontos mérföldkövéhez érkezett 2017. február 22-én, amikor érvénybe lépett a *WTO 21 éves történetének első multilaterális megállapodása*.” Négy újabb ratifikálással a Kereskedelemkönnyítési Megállapodás²⁷ megkapta a 164 tag kétharmadának a hatályba lépéshez szükséges egyetértését.” (WTO, 2017)

A WTO tehetetlenségének egyenes következményeként a világkereskedelem főbb szereplői új utakat kerestek a megoldatlan kereskedelempolitikai problémák rendezésére. A WTO-tagországok között egyre több regionális kereskedelmi megállapodás jött létre, ezek egyaránt lehetnek szabadkereskedelmiek és vámuniók. (A WTO 174 regionális kereskedelmi megállapodást tart nyilván.) Az elmúlt években ugyanakkor a korábbiaknál nagyobb, azaz több országot átfogó regionális megállapodások létrehozására irányuló tárgyalások indultak meg, közülük néhány kezdeményezés különösen nagy jelentőségű lehet – ezeket a potenciálisan világkereskedelmi/világ gazdasági súlyú tárgyalásokat nevezik *megaregionális* vagy *plurilaterális kereskedelmi tárgyalásoknak*.²⁸

Négy ilyen tárgyalás kezdődött, s haladt előre – egészen 2017 legelejéig.²⁹

1. Az ASEAN tagországai (Brunei, Fülöp-szigetek, Indonézia, Kambodzsa, Laosz, Malajzia, Mianmar, Szingapúr, Thaiföld és Vietnam), valamint a vele szabadkereskedelmi megállapodással rendelkező hat állam (Ausztrália, Dél-Korea, India, Japán, Kína és Új-Zéland) között folyik az *Átfogó Regionális Gazdasági Part-*

²⁶ A Doha-forduló problémáiról lásd: *Elekes–Halmi* [2008].

²⁷ Trade Facilitation Agreement (TFA – Kereskedelemkönnyítési megállapodás) – a WTO égisze alatt a nemzetközi kereskedelmi folyamatok egyszerűsítésére és összehangolására irányuló multilaterális megállapodás, amely az áruk nemzetközi mozgásához szükséges adminisztratív szabályokat és gyakorlatot hivatott egyszerűsíteni és ebben az egyszerűbb formájában egységesíteni.

²⁸ *Megaregionálisnak* nevezzük azokat a tárgyalásokat, amelyeken nem egyszerűen országok, hanem országcsoportok/régiók közötti szabadkereskedelmi tárgyalásokról van szó. A *plurilaterális* tárgyalás pedig azt jelenti, hogy azon több (mint két) ország vesz részt, de nem *multilaterális* (azaz: sokoldalú) tárgyalás, mert nem vesz részt abban a WTO valamennyi (164) tagországa – így magyarul a *többoldalú* szabadkereskedelmi tárgyalás kifejezés tűnik a legkifejezőbbnek.

²⁹ A megaregionális/plurilaterális kereskedelmi tárgyalásokról részletesebben lásd: *Csáki* [2016].

nerség (*Regional Comprehensive Economic Partnership, RCEP*) tárgyalássorozata. Az RCEP napirendjére hét konkrét kérdést vettek fel: áruk kereskedelme, szolgáltatás-kereskedelem, beruházások, gazdasági és technikai együttműködés, szellemi tulajdon, versenyszabályozás és vitarendezés – a napirend nyitott, a tárgyalások során egyéb kérdések is felmerülhetnek. A tárgyalássorozat 2013-ban kezdődött – lezárására mindmáig nem került sor.

2. 2013 nyarán váratlanul intenzív tárgyalássorozat kezdődött az USA és az Európai Unió között, amelynek célja egy átfogó, a kereskedelemhez kapcsolódó beruházási szabályokra is kiterjedő szabadkereskedelmi megállapodás létrehozása. A *Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP)* célja a kereskedelmi korlátok lebontása számos termelő- és szolgáltató ágazatban. A vámok csökkentése mellett a tárgyalások kiterjednek a nem vámjellegű korlátozások enyhítésére és felszámolására is, például a műszaki szabályozások, sztenderdek és más eljárások összehangolására. A tárgyalások napirendjén szerepelt a kölcsönös szolgáltatásáramlás és beruházási tevékenység, valamint a közbeszerzési eljárások korlátozásainak felszámolása. *A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség a kereskedelemfejlesztés terén elsősorban a nem vámjellegű korlátozások felszámolására irányult volna,*³⁰ azokon belül elsősorban a szabályozás és a műszaki, valamint növény-, állat- és humán-egészségügyi előírások egységesítésére törekedett. A fő kérdés éppen ezért a világgazdaság egésze szempontjából az volt, mi lehet az egységes sztenderdek (shared standards) hatása a harmadik országok kereskedelmi lehetőségeire? A *Trump-adminisztráció* villámgyorsan (*Trump* elnök első munkanapján!) bejelentette, hogy a *Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség amerikai részről nem kívánatos, a tárgyalások folytatásának nincs értelme.*³¹

³⁰ Ez, mondhatni, természetes: a vámszínvonalak általában meglehetősen alacsonyak, jelen nagyságukban nem jelentik a kereskedelem-bővülés komoly gátját. A nem vámjellegű korlátozások ugyanakkor erősen akadályozzák a kereskedelmet. Becslések szerint a TTIP előnyeinek 80 százaléka a nem vámjellegű korlátozások visszaszorításából származhatott volna.

³¹ A TTIP ugyanakkor „az EU-n belüli tiltakozó akciók miatt az már gyakorlatilag reménytelené vált, még ha egy washingtoni fordulat következtében politikailag Trump számlájára lehet is írni a bukást. (...) a TTIP nemcsak az áruk és szolgáltatások forgalmáról, hanem a külföldi beruházások védelméről is szólni akart. 2013 táján még nemcsak a nagy exportórcégek, hanem többé-kevésbé a befolyásos amerikai és európai szakszervezeti szövetségek is beálltak az elképzelések mögé. Azóta viszont széles körben terjedt el – és nehezen is cáfolható – a vélemény, miszerint az a mód, ahogy a TTIP rendezné a külföldi befektetők és a fogadó államok közötti vitákat, azzal a demokrácia fölé helyezné a gazdasági érdekeket. Márpedig a legkülönbözőbb mozgalmak már jó két évtizede tiltakoznak a »multik« hatalma ellen.” (*Andor*, 2017)

Érdemes megemlíteni, hogy Kanada és az Európai Unió között létrejött egy nagyon hasonló, alapvetően a TTIP rendelkezéseit követő megállapodás – pontosabban: két megállapodás. Létrejött a *Stratégiai Partnerségi Megállapodás*³² és az *Átfogó Gazdasági és Kereskedelmi Megállapodás (CETA)*³³ – amelyeket 2016. október 30-án írtak alá Brüsszelben, s a CETA-t az Európai Parlament 2017. február 15-én fogadta el. (Természetesen a megállapodásról rendkívül sok információ érhető el az Európai Bizottság³⁴ és a kanadai kormány³⁵ internetes oldalain.) A CETA-t ratifikálnia kell Kanada és valamennyi EU-tagállam parlamentjének. A kanadai ratifikálás és 8 európai uniós tagállam³⁶ ratifikálása történt meg 2018 áprilisáig. A megállapodás ugyanakkor 2017. szeptember 21-én ideiglenesen hatályba lépett. A budapesti kanadai nagykövet és a gazdasági tanácsos ebből az alkalomból több gazdasági napilapban cikket jelentetett meg. Hangsúlyozzák: „A mai naptól, azaz szeptember 21-től megszűnik a Magyarország és Kanada között érvényben lévő vámok 98%-a. A CETA-nak köszönhetően a kanadai és magyar vállalkozások minden korábbinál szélesebb hozzáférést kaphatnak a közbeszerzési lehetőségekhez. Az Atlanti-óceán két oldalán működő vállalkozások – közülük is elsősorban a kisebb vállalkozások – a fokozott jogbiztonság, a munkavállalók intenzívebb mobilitása, valamint általában véve egyszerűbb szabályok és eljárások előnyeit élvezhetik majd. A CETA keretében továbbra is érvényben maradnak az olyan területekre vonatkozó előírásaink és szabályozásaink, mint a környezetvédelem és az élelmiszer-biztonság, ezen belül pedig a géntechnológiával módosított szervezetekre (GMO) vonatkozó előírások.” (Poupart–Sarvari, 2018)

3. A *Csendes-óceáni Partnerség (Trans-Pacific Partnership, TPP)* az ázsiai–csendes-óceáni térség kereskedelmi kapcsolatainak bővítésére irányul, a tárgyaláson 12 ország vett részt: Ausztrália, Brunei, Chile, az Egyesült Államok, Japán, Kanada, Malajzia, Mexikó, Peru, Szingapúr, Új-Zéland és Vietnam. A Csendes-óceáni Partnerség célja a kereskedelmi forgalom és a beruházási tevékenység bővítése a

³² Lásd: Strategic Partnership Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Canada, of the other part. Letölthető: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5368-2016-REV-2/en/pdf> Letöltve: 2018. 04. 20.

³³ Comprehensive Economic and Trade Agreement = CETA. Lásd: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10973-2016-INIT/en/pdf> Letöltve: 2018. 04. 20.

³⁴ Lásd: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/> és http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/ceta-explained/index_en.htm Letöltve: 2018. 04. 21.

³⁵ Lásd: <http://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/ceta-aecg/index.aspx?lang=eng> Letöltve: 2018. 04. 21.

³⁶ Cseh Köztársaság, Dánia, Észtország, Horvátország, Lettország, Málta, Portugália és Spanyolország.

partnerek között, az innováció és a gazdasági növekedés élénkítése, a munkahelyteremtés és -megtartás elősegítése. A tárgyalások zárt ajtók mögött folytak, ez szolgáltatta az egyik fő okot a civilszervezetek kritikájára: számukra átláthatatlanok és ellenőrizhetetlenek voltak. *A Csendes-óceáni Partnerség megállapodást 2015. október 5-én aláírták. Az egyezmény ratifikálására nem került sor, s 2017 januárjában – ugyancsak első munkanapján! – Trump elnök visszavonta az USA aláírását.*

4. A WTO egyik fontos alkotóeleme az *Általános Szolgáltatáskereskedelmi Megállapodás (GATS)*, amely – elvben – a GATT-tal egyenértékű sokoldalú szabadkereskedelmi megállapodás – *a valóságban azonban alig működik.* Ez annál is inkább ellentmondás, hiszen a szolgáltatáskereskedelem növekedési dinamikája az elmúlt évtizedekben minden más szektorénál magasabb volt – elsősorban a pénzügyi szolgáltatások és a távközlés drámai növekedése következtében. Ennek az ellentmondásnak az áthidalására indultak meg a „*Trade in Services Agreement*” (TiSA – szolgáltatáskereskedelmi tárgyalások) néven folyó *többoldalú tárgyalások* a WTO 23 tagja között,³⁷ amikor a 2011. decemberi miniszteri értekezletet követően Ausztrália javaslatot tett egy plurilaterális szolgáltatáskereskedelmi tárgyalássorozat megindítására. *A tárgyalásokhoz eddig csatlakozott országok a nemzetközi szolgáltatáskereskedelem 70 százalékát bonyolítják egymás között* – noha hiányzik sorraikból Brazília, India, Kína és az ASEAN-tagországok. A TiSA a GATS alapelvei szerint kíván működni, így minden WTO-tag csatlakozhat a tárgyalássorozathoz, ebből következik, hogy amennyiben elegendő számú WTO-tag csatlakozna a létrejövő TiSA-hoz, az átalakulhatna egy szélesebb WTO-megállapodássá – így a most még nem részt vevő WTO-tagok is élvezhetnék a TiSA eredményeit. A tárgyalások formálisan 2013 márciusában indultak, 2016 novemberéig huszonegy tárgyalási fordulóra került sor – a tárgyalások lezárására nem tűztek ki konkrét időpontot. *A TiSA – ha és amennyiben egyszer hatályba lép – a WTO új működési modelljét is megalapozhatja: előbb a tagállamok egy csoportja létrehoz egy nem kötelező jellegű többoldalú megállapodást, amely utóbb magához vonzhatja a többi tagországot, így válva minden WTO-tagországra s magára a WTO-ra mint szervezetre kiterjedő sokoldalú megállapodássá.*

Az ismertetett négy plurilaterális szabadkereskedelmi tárgyalás sorsát nem pecsételte meg Trump elnöknek a szabadkereskedelmi tárgyalások iránti utálatá –

³⁷ Nem feledkezhethünk meg arról sem, hogy a szolgáltatáskereskedelem liberalizálására irányuló tárgyalások a WTO-ban egyéb érzékeny témák, így például az agrárkereskedelmi viták „foglyává” vált. Az egységes kötelezettségvállalás („single undertaking”) elve lehetlenné tette a részleges megállapodásokat.

legfeljebb a TTIP kerülhetett le elnöksége idejére a napirendről. A Csendes-óceáni Partnerséghez ragaszkodó többi 11 ország (amelyek a világ GDP-jének 13,5 százalékát állítják elő) 14 hónap elteltével megújította s némileg átalakította az eredeti egyezményt, amit 2018. március 8-án *Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP)* néven írtak alá Santiago de Chilében. *Ma ez a legnagyobb szabadkereskedelmi egyezmény a világon*.³⁸ A hatályba lépésre 6 ország ratifikálását követő 60. naptári napon kerül sor.³⁹

Komoly fordulatot jelentett a Csendes-óceáni Partnerség tárgyalásai során, hogy 2013-ban Japán is bekapcsolódott. Ennek oka, hogy *Abe Sinzo* miniszterelnök megpróbált életet lehelni az 1990 óta stagnáló japán gazdaságba, és liberalizálásában kulcsszerepe lehet a Csendes-óceáni Partnerségnek (*Koike*, 2015). Az USA a Csendes-óceáni Partnerséggel elérni látszott valamennyi fontos kereskedelempolitikai célját a csendes-óceáni térségben: az agrárprotekciónizmus jelentős csökkentését, a szellemi tulajdon fokozott védelmét és néhány feldolgozóipari ágazatban (például a járműgyártásban) alkalmazott korlátozások enyhítését. Erre mondták: „az USA kis csalival nagy halat fogott” (*Hamada*, 2015). Természetesen az USA-nak a szellemi tulajdonjogokkal kapcsolatos, a szabadalmak és a szerzői jogok megerősítését célzó javaslatai körül komoly ellentétek voltak. Vitatták a befektetők és az államok közötti vitarendezés mikéntjét is. A bírálók szerint a hagyományos beruházási egyezmények általában összeegyeztethetetlenek a környezetvédelmi és emberijog-védelmi szempontokkal csakúgy, mint az államok jóléti szabályozásával, ezért félték, hogy a Csendes-óceáni Partnerség gyöngíteni fogja az aláíró államokban a környezetvédelmi, munkavédelmi és kártérítési szabályokat. A szakszervezetek – például az AFL-CIO (a legjelentősebb USA-beli szakszervezeti szövetség) – aggódnak, hogy a nagy vállalatbirodalmak szándékai háttérbe szorítják az összes többi érdeket, beleértve az alkalmazottakéit is.

Az USA kilépése után a helyzet nagyon bizonytalanná vált, nem volt világos, hogy a szerződésben maradt 11 ország az USA nélkül is akarja-e a megállapodást, s ha igen, milyen változtatásokkal? 2017 novemberében azután Vietnamban a 11 ország miniszteri értekezletén megerősítették a módosított Csendes-óceáni Partnerséghez kapcsolódó elkötelezettségüket – s négy hónap alatt megszületett a *CPTPP (Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership – Átfogó*

³⁸ A Csendes-óceáni Partnerség a világ összes GDP-jének 37,4, a globális kereskedelmi forgalomnak pedig 25,9 százalékát képviselte volna. A CPTPP részesedése ennél szerényebb: a világ GDP-jének 14, a globális világ kereskedelmének 15 százalékát reprezentálja (*Helble–Xie*, 2017).

³⁹ Így tehát abban az esetben is, ha a japán parlament nem ratifikálja azt, ezért *Abe* miniszterelnök valószínűleg nem is kezdeményezi a ratifikálási eljárást.

és Előremutató Csendes-óceáni Partnerség). A *CPTPP* nagyrészt érintetlenül tartalmazza a Csendes-óceáni Partnerség eredeti szövegét, a szerződés⁴⁰ 30 fejezetéből 20 változatlan maradt, összesen 22 rendelkezés változott meg vagy került ki a szerződésből (Goodman, 2018). A változások értelemszerűen elsősorban azokat a rendelkezéseket érintették, amelyek különösen fontosak voltak az USA számára, amelyeknek a szerződésbe foglalását az USA szorgalmazta: *a legfontosabb változtatások a beruházások szabályozásával és a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó fejezetekben található.* A *CPTPP* beruházási fejezete szerint például sokkal korlátozottabb lesz a befektetők azon képessége, hogy a befektetési megállapodások és a befektetési engedélyek alapján folytassák le az esetleges vitarendezést. Hasonlóképpen lerövidül az innovatív gyógyszerek szabadalmi védettségének ideje, leszűkült a technológia és az információ védelme, az írott szövegek szerzői jogvédelmének ideje is rövidebb lett, mint ahogyan a Csendes-óceáni Partnerség rendelkezett. *„Ezen rendelkezések felfüggesztése ellenére, a CPTPP szellemi tulajdon védelmére vonatkozó fejezete a legfejlettebb és legrészletesebb szellemi tulajdonjogvédelmi sztenderdeket jelentik bármely napjainkig megkötött kereskedelmi egyezményben.* Jelentős védelmet nyújt a külföldön tevékenykedő vállalatok számára innovációik ellopása ellen.” (Goodman, 2018 – *kiemelés tőlem: Cs. Gy.*) Nem változtak az állami vállalatokra, az e-kereskedelemre és a közbeszerzésre vonatkozó rendelkezések – ezek az elemek nemcsak a *CPTPP*-ben részt vevő 11 országa számára, hanem a globális kereskedelmi rendszer szempontjából is pozitív fejleményt jelentenek – és erősen összhangban állnak az USA érdekeivel is.

Szakmai szempontból nehéz megérteni, miből gondolja az USA, hogy a Csendes-óceáni Partnerség – annak a *CPTPP*-nél amerikai szempontból erősebb intézkedései, előírásai – szemben állt az amerikai érdekekkel? A Csendes-óceáni Partnerségből való kimaradás, így a *CPTPP* léte versenyhátrányt jelent az amerikai exportőrök számára – főként az olyan vitatott ágazatokban, mint a mezőgazdaság: az ausztrál marhahús Japánba való bevitelét 9 százalékos vám terheli majd (a *CPTPP* előírásai szerint), míg USA-beli versenytársaik bevitelét továbbra is 38 százalékos. *Petri–Plummer–Shujiro–Fan* [2017] tanulmánya szerint a Csendes-óceáni Partnerség 131 milliárd dolláros jövedelemnövekedése helyett (ami az USA GDP-jének 0,5 százalékaival egyenlő) a *CPTPP* 2 milliárd dolláros jövedelemvesztést jelent az

⁴⁰ A *CPTPP* szövege megtalálható csaknem valamennyi részt vevő ország kormányzati honlapján. Lásd például a kanadai kormány honlapját: <http://international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/cptpp-ptpgp/text-texte/cptpp-ptpgp.aspx?lang=eng> Letöltve: 2018. 03. 16.

USA-nak. Erre mondta a Peterson Institute of International Economics (PIIE) másik tanulmánya: „az USA a legnagyobb vesztes.” (Schott, 2018)

Nem véletlen, hogy Japán különösen aktív volt a CPTPP-tárgyalásokon, noha nem szokott vezető szerepet vállalni sokoldalú gazdasági tárgyalásokon, mondhatni a II. világháború óta ez volt az első eset, hogy nem szorult defenzív szerepbe, hanem kezdeményezővé vált és vezető pozíciót vívott ki magának. Az USA visszalépésével Japán és Ausztrália számára lehetővé vált regionális gazdasági szerepük jelentős erősítése (Mulgan, 2018). Japán jól ismerte fel azt a regionális vákuumot, amit az USA visszalépése és Kínának a szigorúbb sztenderdektől való „tartózkodás” teremtett a regionális kereskedelmi erőviszonyokban, s – alighanem a II. világháború óta először! – nem habozott átvenni a vezető szerepet.⁴¹

A CPTPP nem zártkörű szerződés, lehetőség van az ahhoz való csatlakozásra: eddig Dél-Korea, Indonézia, a Fülöp-szigetek és Thaiföld fejezte ki érdeklődését az esetleges csatlakozás lehetőségeiről (Helble–Xie, 2017). Az igazán jelentős új partner Kína lehetne – hiszen a 11 ország közül nyolcnak a legnagyobb, s további kettő a második legnagyobb kereskedelmi partnere. Noha Kína CPTPP-hez való csatlakozása minden bizonnyal win-win helyzetet eredményezhetne és fantasztikus mértékben megnövelné a CPTPP világgazdasági jelentőségét, ez csak hosszabb távon képzelhető el, amikor Kína fokozatosan elfogadta a nemzetközi kereskedelempolitika magasabb sztenderdjeit. Ebben a hosszú távú perspektívában ugyanakkor nem elképzelhetetlen a CPTPP továbbfejlesztése sem egy Ázsiai és Csendes-óceáni Szabadkereskedelmi Övezet (Free Trade Area of the Asia Pacific) kialakítása (Helble–Xie, 2017) irányába.

A CPTPP elfogadása új impulzust adhat az Átfogó Regionális Gazdasági Partnerség (RCEP) sikeres lezárásához is. A Csendes-óceáni Partnerség és az RCEP összefüggése, részben akár rivalizálása kezdetektől fogva nyilvánvaló volt.⁴² Az amerikai kilépés után a Csendes-óceáni Partnerség sorsa bizonytalanná vált, ekkor az RCEP jelentősége átmenetileg jelentősen felértékelődött – a szerződés aláírására vonatkozó reményekkel együtt. Az RCEP kevésbé magas sztenderdeket kíván állítani, kevesebb területet ölel fel és kevésbé becsvágyók a céljai, de éppen ez teszi elérhetővé, legalábbis elérhetőbbé: ne feledjük: az RCEP az ASEAN 6 szabadkereskedelmi megállapodásának („ASEAN + 1 szabadkereskedelmi megállapodás”

⁴¹ Gyakorlatilag ugyanezt fejtik ki a Brookings Institution szakértői „Ahogy a TPP tovább él, az USA úgy veszti el kereskedelmi vezető szerepét” című cikkükben – ugyancsak kiemelve Japán megváltozott magatartását és annak globális jelentőségét. Lásd: Solis–Mason [2018].

⁴² Lásd: Csáki [2016].

összesen hatszor) egyesítési/egységesítési szándékából született. „Ázsiának most az RCEP rugalmasságára és fokozatosságára van szüksége.” (Xei, 2017) 2017 tavaszán az volt a kérdés, hogy az RCEP képes lehet-e új életet lehelni a Csendes-óceáni Partnerség-megállapodásba (Adityo, 2018). 2018 márciusában a kérdés megfordult: miután 11 ország új életre keltette a Csendes-óceáni Partnerséget, képes lehet-e az ösztönözni és gyorsítani (a mindig is egyszerűbbnek látszó) RCEP-t? A CPTPP és az RCEP hatályba lépése tovább erősítené Ázsia és a Csendes-óceáni térség pozícióit a világgazdasági erőviszonyok rendszerében – s ennyiben gyökeresen más eredményre vezetne, mint ami a Trump-adminisztráció célja a nemzetközi kereskedelempolitikai rendszerben.

Az USA nélkül?

A Trump-adminisztráció első munkanapján kivonult a Csendes-óceáni Partnerségből és deklarálta, hogy a továbbiakban nem érdeklí a TTIP (*Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség*) sem, ugyanakkor újratárgyalni kívánja a NAFTA-t. A világnak nem lehettek illúziói a Trump-adminisztráció nemzetközi kereskedelempolitikai törekvéseiről, legfeljebb a washingtoni adminisztráció józan eszében és pragmatizmusában, valamint a külső körülmények kényszerítő erejében lehetett bízni. A 2018. március 8-án bejelentett acél- és alumíniumvámok eloszlatták az illúziókat: az „America first!” választási szlogen a lehető legprimitívebb formában épült be az USA kereskedelempolitikájába.

Nem elsősorban a brutális acél- és alumíniumvámok, hanem egy brutális amerikai protekcionizmus döntheti romokba a nemzetközi kereskedelmi rendszert, s így a világgazdaságot. Ha az USA két hanyatló félkésztermék-gyártó ágazatot így akar kereskedelempolitikai védelem alá helyezni, mi következik, mi következhet az USA számára valóban fontos ágazatokban? Nem gondolom, hogy „olyan katasztrófa jöhet, amelyet még nem látott a világ” (Komócsin, 2018), de a konfliktus könnyen eszkalálódhat, s akkor a lehetséges következményekre valóban nincs jobb kifejezés: beláthatatlanok. A kereskedelmi háborúnál azonban sokkal valószínűbb a *kereskedelmi hidegháború* erősödése (Carballo–Handley–Limão, 2018).

Közgazdászok generációi tanulták meg Paul Samuelsontól, hogy „A vámok mellett felhozott legtöbb érv nem más, mint bizonyos hatalmi csoportok által élvezett speciális előnyök racionalizálása, és nem állja ki az elemzés próbáját” (Samuelson–Nordhaus, 1990, 1221. o.) – a Trump-adminisztráció azonban nem vesz erről tudomást, hiszen szerinte a „kereskedelmi háború könnyen megnyerhető”. A való-

ságban a kereskedelmi háborúknak csak vesztese van, hiszen a szabadkereskedelem nem nullaösszegű játék: „a kereskedelem előmozdítja a kölcsönösen előnyös munkamegosztást az országok között, és hogy a szabad és nyílt kereskedelem minden ország számára lehetővé teszi, hogy bővítse termelését és fogyasztási lehetőségeit, növelve a világ életszínvonalát.” (Samuelson–Nordhaus, 1990, 1205. o.) A kereskedelem pozitív összegű játék, hiszen kölcsönös előnyökről akkor beszélhetünk, ha minden résztvevőnél pozitív jóléti hatás, azaz többletfogyasztás keletkezik – ezt már *Smith* és *Ricardo* óta tudhatjuk.

Ákárhogy is értékeljük az acél- és alumíniumvámok bevezetését és/vagy az azal való fenyegetést, *Trump* elnök akciója azt biztosan elérte, hogy *a világ bizalma megrendült az USA szabadkereskedelem iránti elkötelezettségében, s olyan kiszámíthatatlan kereskedelmi partnernek tekinti az USA-t, amelytől nem várható vezető szerep a jövő kereskedelmi szabályalkotásában.*

A CPTPP aláírása ugyanakkor új lendületet adhat a megaregionális/plurilaterális kereskedelmi tárgyalásoknak: az RCEP a legkevésbé konfliktusos megállapodástervezet, s a TiSA megvalósulására is jó esély mutatkozik. A három egyezmény (illetve a fennmaradó kettő) esetleges hatályba lépése két szempontból is új helyzetet jelenthet a nemzetközi (globális) kereskedelempolitikai viszonyokban:

- *folytatódik a WTO eljelentéktelenedése, s a szervezet tevékenysége még erősebben a vitarendezésre szűkül le (s kizorul a szabályalkotásból). Nem szólva arról, a már említett lehetőségről, ha az USA kilépne a WTO-ból: ebben az esetben a szabadkereskedelem bővüléséből saját döntése nyomán marad ki az USA;*
- *a szabadkereskedelem elmélyülésének ebből az új hullámából kimaradhat az Amerikai Egyesült Államok.*

A Bretton-Woods-i rendszer kialakulása óta, azaz: immár csaknem háromnegyed évszázada *az Amerikai Egyesült Államok mindig a szabadkereskedelem élharcosa volt.* S noha az USA természetesen soha nem feledkezett meg saját érdekeinek hatékony képviseletéről, érvényesítéséről a nemzetközi kereskedelmi rendszerben, *s a szabadkereskedelem magától értetődően a legfejlettebbnek hozza a legtöbb előnyt,* az USA liberális kereskedelempolitikai gyakorlata (egyszerűbben: csaknem teljes körű importliberalizációja) nélkül aligha emelkedhetett volna ki az elmaradottságból a fejlődő országok egy csoportja, s aligha emelkedhetett volna ki egymilliárd ember az abszolút szegénységből.

Ami biztos: rövid távon a világ nem várhat a szabadkereskedelem elmélyülése és/vagy kibővülése irányába mutató kereskedelempolitikai impulzusokat az Egye-

sült Államoktól. Az USA protekcionista fordulatának világkereskedelmi s így világ-gazdasági kártevésének súlyossága azonban határtalan. Ezt nem ellensúlyozhatja, legfeljebb enyhítheti, ha a világgazdaság többi szereplője a szabadkereskedelem to-vábbi erősítésére törekszik.

Irodalomjegyzék

- Adityo, Alwin* [2017]: Can RCEP revive a dead TPP? Lásd: <http://www.eastasiaforum.org/2017/03/04/can-rcep-revive-a-dead-tpp/> Letöltve: 2018.03.12.
- Andor László* [2017]: Rekviem a kereskedelemért. *HVG.hu*, január 22. Lásd: http://hvg.hu/gazdasag/201703_rekviem_akereskedelemert Letöltve: 2018. 03. 7.
- Bown, Chad P.* [2018a]: Trump's Steel and Aluminium Tariffs Are Counterproductive. Here Are 5 More Things You Need to Know. *PIIE*, március 7. Lásd: <https://piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/trumps-steel-and-aluminum-tariffs-are-counterproductive-here-are> Letöltve: 2018. 03. 14.
- Bown, Chad P.* [2018b]: What We Do and Don't Know After Trump's Tariff Announcement. *PIIE*, március 9. Lásd: <https://piie.com/commentary/op-eds/what-we-do-and-dont-know-after-trumps-tariff-announcement> Letöltve: 2018. 03. 14.
- Bown, Chad* [2018c]: Trump's steel and aluminium tariffs: How WTO retaliation typically works. *VoxEu*, március 8. Lásd: <https://voxeu.org/article/potential-retaliation-against-trumps-steel-and-aluminium-tariffs> Letöltve: 2018. 03. 10.
- Carballo, Jeronimo – Handley, Kyle – Limão, Nuno* [2018]: Trade cold wars and the value of agreements during crises. *VoxEu*, március 16. Lásd: <https://voxeu.org/article/trade-cold-wars-and-value-agreements-during-crises> Letöltve: 2018. 03. 16.
- Castle, Matthew Adrien* [2017]: The Political Externalities of Institutional Exclusion: Preferential Trade Agreements and Political Relations with Third Part... ResearchGate, Working Paper, szeptember, DOI: 10.13140/RG.2.2.32263.91046 Lásd: https://www.researchgate.net/profile/Matthew_Castle2/publication/321722590_The_Political_Externalities_of_Institutional_Exclusion_Preferential_Trade_Agreements_and_Political_Relations_with_Third_Party_States/links/5a2e397e45851552ae7f1489/The-Political-Externalities-of-Institutional-Exclusion-Preferential-Trade-Agreements-and-Political-Relations-with-Third-Party-States.pdf Letöltve: 2018. 03. 18.
- cnn* [2018a]: US allies are upset. The top economist quit. Trump doesn't care. *cnn*, március 8. Lásd: <https://edition.cnn.com/2018/03/08/politica/tariff-donald-trump-national-security/index.html> Letöltve: 2018. 03. 09.
- cnn* [2018b]: Trump edges closer to China tariffs, appears to avert trade war. Lásd: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade/trump-edges-closer-to-china-tariffs-appears-to-avert-trade-war-idUSKBN1GY26Y> Letöltve: 2018. 03. 22.
- Csáki György* [2012]: Árfolyam-háború vagy/és kereskedelmi háború? Kínai–amerikai vita a renminbi árfolyamáról. *Külgazdaság*, LVI. évf., 7–8. sz., 4–36. o.
- Csáki György* [2016]: Megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalások. *Külgazdaság*, LX. évf., 3–4. sz., 79–100. o.
- Dobozi István* [2018]: Kardcsörtetés a vámhatáron. *Népszava*, április 20., 7. o.
- Eichengreen, Barry* [2018]: Can a Trade War be Averted? *Project Syndicate*, április 10. Lásd: <https://www.project-syndicate.org/commentary/averting-trump-trade-war-by-barry-eichengreen-2018-04> Letöltve: 16/04/2018.

- Elekes Andrea – Halmai Péter* [2008]: A WTO Doha-fordulója – (Rész)eredmények, tapasztalatok, kilátások. *Külgazdaság*, LII. évf., 9–10. sz., 34–77. o.
- Evenett, Simon – Fritz, Johannes* [2017]: The 21st Global Trade Alert Report. Will Awe Trump Rules. CEPR (Center for Economic Policy Research) Press, július 3. Lásd: <http://www.globaltradealert.org/reports/42> Letöltve: 2018. 04. 17.
- Feldstein, Martin* [2018]: The Reak Reason for Trump’s Steel and Aluminium Tariffs. *Project Syndicate*, március 15. Lásd: <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-steel-tariffs-targeting-china-by-martin-feldstein-2018-03> Letöltve: 2018. 03. 15.
- Francois, Joseph – Baughman, Laura M.* [2003]: The Unintended Consequences of U.S. Steel Import Tariffs: A Quantification of the Impact During 2002. Prepared for the CITAC Foundation, Washington. Lásd: http://www.tradepartnership.com/pdf_files/2002jobstudy.pdf Letöltve: 2018. 03. 10.
- Goodman, Matthew P.* [2018]: From TPP to CPTPP. Center for Strategic & International Studies, március 8. Lásd: <https://www.csis.org/analysis/tpp-cptpp> Letöltve: 2018. 03. 10.
- Griffith, Melissa K. – Steinberg, Richard – Zysmann, John* [2017]: From Great Power Politics to a Strategic Vacuum: Origins and Consequences of the TPP and TTIP. *Business and Politics*, március, Lásd: <http://www.brie.berkeley.edu/wp-content/uploads/2015/01/2From-Great-Power-Politics-to-a-Strategic-Vacuum-Griffith-Steinberg-Zysman-1.pdf> Letöltve: 2018. 03. 18.
- Hamada, Koichi* [2015]: The Fraught Politics of the TPP. *Project Syndicate*, október 30. Lásd: <http://www.project-syndicate.org/commentary/tpp-economic-gains-political-obstacles-by-koichi-hamada-2015-10> Letöltve: 2018. 03. 17.
- Helble, Matthias – Xie, Yizhe (Daniel)* [2017]: Is the CPTPP a risky gamble? *East Asia Forum*, december 23. Lásd: <http://www.eastasiaforum.org/2017/12/23/is-the-cptpp-a-risky-gamble/> Letöltve: 2018. 03. 12.
- Horowitz, Julia* [2018]: Trump blocks Broadcom’s \$117 billion Qualcomm bid over national security. *cnn.com*, március 12. Lásd: <http://money.cnn.com/2018/03/12/news/companies/trump-qualcomm-broadcom-deal/index.html>. Letöltve: 2018. 03. 13.
- IMF [2018]: Currency composition of foreign exchange reserves (*COFER*) Lásd: <http://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4> Letöltve: 2018. 04. 19.
- Koike, Yuriko* [2015]: Japan’s TPP Transformation. *Project Syndicate*, október 30. Lásd: <http://www.project-syndicate.org/commentary/tpp-help-japanese-economic-reforms-by-yuriko-koike-2015-10> Letöltve: 2018. 03. 17.
- Komócsin Sándor* [2018]: Olyan katasztrófa jöhet, amelyet még nem látott a világ. *napi.hu*, március 9. Lásd: https://www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/olyan_katasztrofa_johet_amilyet_meg_nem_latott_a_vilag.658239.html Letöltve: 2018. 03. 17.
- Legge, Stefan – Lukaszuk, Pjotr – Evenett, Simon* [2018]: Raising tariffs in China without grabbing headlines. *VoxEu*, április 17. Lásd: <https://voxeu.org/article/raising-tariffs-china-without-grabbing-headlines> Letöltve: 2018. 04. 17.
- Losoncz Miklós* [2018]: Vámháború az USA és Kína között? *Élet és Irodalom*, LVII. évf., 16. sz., április 20., 9. o.
- Mulgan, Aurelia George* [2018]: CPTPP a boost for Japan’s regional trade leadership. *East-Asia Forum*, február 27. Lásd: <http://www.eastasiaforum.org/2018/02/27/cptpp-a-boost-for-japans-regionl-trade-leadership/> Letöltve: 2018. 03. 12.
- napi.hu* [2018]: Kitért a háború – Európa nyakig benne van. Március 6. Lásd: https://www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/kitort_a_haboru_europa_nyakig_benne_van_658048.html. Letöltve: 2018. 03. 06.
- Nicita, Alessandro – Olarreaga, Marcello – da Silva, Peri* [2018]: A trade war will increase average tariffs by 32 percentage points. *VoxEu*, április 05. Lásd: <https://voxeu.org/article/trade-war-will-increase-average-tariffs-32-percentage-points> Letöltve: 2018. 04. 16.

- people's daily* [2018]: China plans to impose tariffs on US imports to offset its loss: MOFCOM, március 23. Lásd: <http://en.people.cn/n3/2018/0323/c90000-9440944.html> Letöltve: 2018. 03. 25.
- Perry, Mark J.* [2018]: President Trump's Predecessors Learned about Steel Tariffs the Hard Way. Foundation for Economic Education (Reprinted from American Enterprise Institute), március 02. Lásd: https://fee.org/president-trumps-predecessors-learned-steel-tariffs-the-hard-way/?utm_medium=push&utm_source=push_notification. Letöltve: 2018. 03. 02.
- Petri, Peter A. – Plummer, Michael G. – Shujiro, Urata – Fan, Zhai* [2017]: Going It Alone in the Asia-Pacific: Regional Trade Agreements Without the United States. Peterson Institute of International Economics, Washington D.C., október 17. Lásd: <https://piie.com/system/files/documents/wp17-10.pdf> letöltve: 2018. 03. 15.
- Poupart, Isabelle – Sarvari, Nick* [2017]: Mától él a CETA – Magyarország is nyer vele. *portfolio.hu*, szeptember 21. Lásd: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/matol-el-a-ceta-magyarorszag-is-nyervele.262737.html> Letöltve: 2018. 04. 20.
- Samuelson, Paul A. – Norhaus, William D.* 1990): Közgazdaságtan. III. Alkalmazott közgazdaságtan a mai világban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- Schott, Jeffrey J.* [2018]: TPP Redux: Why the United States Is the Biggest Loser. PIIE, január 23. Lásd: <https://piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/tpp-redux-why-united-states-biggest-loser> Letöltve: 2018. 03. 16.
- Sinn, Hans-Werner* [2018]: Europe Should Not Retaliate Against US BProtectionism. *Project Syndicate*, március 23. Lásd: <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-tariffs-europe-response-trade-war-by-hans-werner-sinn-2018-03> Letöltve: 2018. 03. 24.
- Solis, Mireya – Mason, Jannifer* [2018]: As the TPP lives on, the U.S. abdicates trade leadership. BROOKINGS, március 9. Lásd: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/03/09/as-the-tpp-lives-on-the-u-s-abdicates-trade-leadership/> Letöltve: 2018. 03. 12.
- Túrós-Bense Levente* [2018]: Kereskedelmi háborút robbantott ki Trump. Az európai autók megadóztatásával fenyegetőzik az elnök. *vg.hu*, március 5. Lásd: <https://www.vg.hu/penzugy/kereskedelmi-haborut-robbantott-ki-trump-2-817085/> Letöltve: 2018. 03. 14.
- vg.hu* [2018]: Nemsokára jön a válasz az amerikai importvámra. Március 5. Lásd: <https://www.vg.hu/vallalatok/nemsokara-jon-valasz-az-amerikai-importvamra-817717/> Letöltve: 2018. 03. 14.
- Wei, Shang-Jin* [2018]: How to Avoid a US-China Trade War. *Project Syndicate*, március 23. Lásd: <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-china-avoiding-trade-war-by-shang-jin-wei-2018-03> Letöltve: 2018. 03. 24.
- WTO [2017]: WTO's Trade Facilitation Agreement enters into force. WTO, február 22. *Forrás:* https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/fac_31jan17_e.htm. Letöltve: 2017. 03. 30.
- Zsiday Viktor* [2018]: Zsiday: nem biztos, hogy Trump olyan hülye. *mfor.hu*, március 23. Lásd: <https://mfor.hu/cikkek/makro/zsiday-nem-biztos-hogy-trump-olyan-hulye.html> Letöltve: 2018. 03. 24.
- Xie, Yizhe (Daniel)* [2017]: The world needs RCEP. *East-Asia Forum*, április 25. Lásd: <http://www.eastasiaforum.org/2017/04/25/the-world-needs-rcep/> Letöltve: 2018.03. 12.